

Opcat-enheten

**Opcat-inspektion av Kriminalvården, anstalten Färingsö,
den 3–4 februari 2015**

JO:s uttalande i korthet: Vid den oanmälda inspektionen kom det fram att anstalten regelmässigt utför en s.k. ytlig kroppsvisitation av besökare. Åtgärden föregås inte av ett beslut i det enskilda fallet. ChefsJO hänvisar till sitt tidigare uttalande i protokollet från inspektionen av anstalten Ljustadalen (dnr 2930-2014) och uppmanar anstalten att se till att en individuell prövning om behov av kroppsvisitation av besökare måste göras. Chefs JO påminner om det ansvar som Kriminalvårdens huvudkontor har för att se till att tillämpningen av lagstiftningen sker med förutsägbarhet och på ett rättssäkert sätt inom hela myndigheten

ChefsJO uppmanar även Kriminalvården att förse promenadgårdarna med regnskydd. Hon uttalar också att beslut som rör inställelse och placering i anstalt bör ange vilken säkerhetsklass den intagna kommer att placeras i.

Inspektionens genomförande

Den 3–4 februari 2015 genomförde enhetschefen, Gunilla Bergerén, tillsammans med föredragandena Ellen Ringqvist, Elisabeth Sjöblom och Lars Olsson (protokollförare) samt sekreteraren Anneliese Fältström en oanmäld inspektion av Kriminalvårdens kvinnoanstalt Färingsö.

Inspektionen inleddes med att verksamheten kortfattat presenterades av kriminalvårdsinspektören Kerstin Andersson, vakthavande befälet Christer Lundkvist samt samordnaren Annika Bergström. JO:s medarbetare samtalade därefter med 25 intagna och 8 medlemmar av personal och ledning. Vissa handlingar avseende incidenter, placeringsbeslut samt avskildhetsbeslut samt personalinstruktioner och informationsmaterial riktat till intagna granskades. Inspektionen avslutades med en genomgång av iakttagelser med kriminalvårdschefen Maria Thunqvist Eklund samt de ovan nämnda.

Syftet med inspektionen

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihets-

berövade personer, Opcat-verksamheten.¹ Denna har under 2015 ett tematiskt fokus på situationen för frihetsberövade kvinnor.

Opcat-inspektion 2012

Anstalten inspekterades senast av JO inom ramen för Opcat-verksamheten i oktober 2012 (dnr 5278-2012). Enligt anstaltsledningen har några smärre förändringar skett sedan förra inspektionstillfället, t.ex. mindre renoveringsarbeten på anstaltens slutna avdelningar. Anstalten har numera även en yrkesutbildning i växthusodling och trädgårdsarbete.

Uttalanden av ChefsJO med anledning av inspektionen

Protokollet innehåller avslutningsvis uttalanden av chefsjustitieombudsmannen Elisabet Fura.

Anstaltens organisation

Storlek

Anstalten Färingsö är en av Kriminalvårdens sex anstalter för kvinnor och har 55 platser. Av dessa är 43 platser i säkerhetsklass 2 och 12 platser i säkerhetsklass 3.² Anstalten ingår tillsammans med anstalten Svartsjö i Verksamhetsområde Väst i Kriminalvårdens Region Stockholm. Anstalten öppnade 1985 och tar sedan 1989 endast emot kvinnliga intagna.

Uppdrag

Anstaltens uppdrag är att vara en behandlingsanstalt för intagna med missbruksproblem. Anstalten tar emot intagna kvinnor från hela Sverige i alla åldrar.

Beläggning

Vid inspektionens inledning var 27 kvinnor intagna i anstalten, 19 på klass 2-avdelningarna och 8 på klass 3-avdelningen. Enligt Kriminalvårdens hemsida har beläggningen i Färingsö varit låg en längre tid. Mellan september 2014 och januari 2015 varierade den mellan 38 % och 66 %.³ Enligt anstaltsledningen skrevs ungefär 170 kvinnor in i anstalten under 2014. Anstaltsledningen uppskattade snitttiden för en vistelse i anstalten till ungefär tre månader.

¹ Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention, Optional Protocol to the Convention against Torture. Länder som anslutit sig till Opcat har förbundit sig att inrätta ett så kallat nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet återfinns bl.a. på www.jo.se

² Kriminalvårdens anstalter är indelade i tre säkerhetsklasser. Säkerhetsklass 1 är den högsta och 3 den lägsta.

³ Uppgifter från Kriminalvårdens statistikportal:
<http://statistik.kriminalvarden.se/SASPortal/main.do>

Enligt anstaltsledningen har verksamheten anpassats till en lägre beläggning genom att några underavdelningar tillfälligt stängts ned. En låg beläggning innebär enligt ledning och personal inte några större skillnader i hur verksamheten för de intagna organiseras och bedrivs.

Anstaltens avdelningar

Anstalten har tre avdelningar: mottagningsavdelningen och behandlingsavdelningen i säkerhetsklass 2 (de slutna avdelningarna) samt avdelningen Björngärdet i säkerhetsklass 3 (den öppna avdelningen). En del intagna går en inre behandlingskedja och börjar sin tid i anstalten på mottagningsavdelningen för att sedan gå över till behandlingsavdelningen och sedermera Björngärdet.

Mottagningsavdelningen (sluten avdelning) har sammanlagt 15 platser. Vid inspektionen var nio intagna placerade på avdelningen. En av de intagna var placerad i avskildhet. Intagna på avdelningen har ofta korta strafftider. Sysselsättning för merparten av de intagna utgörs av arbetsdrift i anstaltens produktionshall. Intagna på avdelningen deltar sällan i program eller studier.

Behandlingsavdelningen (sluten avdelning) har platser för 25 intagna. Vid inspektionens inledning var tio intagna placerade på avdelningen. De intagna har ofta verkställt delar av sitt straff i en annan anstalt eller på mottagningsavdelningen. Innan en intagen placeras på behandlingsavdelningen förbinder sig hon sig genom att skriva på ett ”kontrakt” att bl.a. ta hänsyn till medintagna, delta i programverksamhet och sysselsättning och följa anstaltens regler och anvisningar. Till avdelningen hör även tre sjukplatser.

Avdelning Björngärdet (öppen avdelning) har tolv platser. Vid inspektionen var åtta intagna placerade på avdelningen. Avdelningens bostadsrum är fördelade på två hus med sex platser vardera. Till skillnad från intagna på de övriga avdelningarna har intagna på avdelningen tillgång till anstaltens yrkesutbildning.

lakttagelser vid inspektionen

Den fysiska miljön i anstalten

Miljön på de slutna avdelningarna

Bostadsrummen på mottagnings- och behandlingsavdelningarna är små, ca 6,5 kvadratmeter, och saknar toalett. Många av bostadsrummen saknar även handfat. Intagna som behöver gå på toaletten nattetid är hänvisade till potta eller att ringa på efter anstaltens nattpersonal som kan eskortera dem till en toalett i korridoren.

Gemensamhetsutrymmen på de slutna avdelningarna är också små. Pentryutrymmena där intagna lagar mat beskrevs av intagen som så trånga att bara en person åt gången bekvämt kan ägna sig åt kökssysslor.

JO:s medarbetare upplevde de slutna bostadsavdelningarna som slitna och i behov av renovering. Denna uppfattning bekräftades i samtal med intagna, personal och anstaltsledning.

Miljön på den öppna avdelningen

Bostadsrummen och gemensamhetsutrymmen på den öppna avdelningen är större än de på de slutna avdelningarna. Bostadsrummen saknar även här toalett, men de har tillgång till avdelningens gemensamma toaletter även nattetid.

Säkerhet och rutiner

Konsekvenser av anstaltens två säkerhetsklasser

En anstalt i säkerhetsklass 3 ska enligt Kriminalvårdens hemsida sakna direkta rymningshinder. Bostadshuset i den öppna klass 3-avdelningen är emellertid placerade innanför de slutna klass 2-avdelningarnas perimeterskydd och intagna är omgivna av ett högt, dubbelt stängsel under hela eller större delen av dygnet. Inlåsningsgraden för intagna i Färingsöanstaltens öppna avdelning är därför avsevärt högre än för klass 3-placerade intagna i t.ex. kvinnoanstalterna Ljustadalen (inspekterad maj 2014) och Sagsjön (inspekterad februari 2015). JO:s medarbetare kunde också konstatera att manliga intagna i Kriminalvårdens intilliggande klass 3-anstalt Svartsjö har en helt annan rörelsefrihet än kvinnliga intagna i samma säkerhetsklass i anstalten Färingsö.

Det framkom i samtal med anstaltsledning och personal att anstaltens två säkerhetsklassificeringar även medför andra hinder för intagna. Bl.a. gör placeringen av anstaltens växthus utanför skal- och perimeterskydd att alla intagna inte har möjlighet att delta i anstaltens yrkesutbildning (se nedan under rubriken Sysselsättning, aktiviteter och behandlingsprogram).

Möjlighet till inre differentiering

Enligt anstaltsledningen är intagna på de respektive avdelningarna skilda åt i de flesta sysselsättningar och aktiviteter.

Om en intagen i på den öppna avdelningen missköter sig eller visar sig oförmögen att följa avdelningens rutiner kan hon enligt anstaltsledningen placeras på en av de slutna avdelningarna, vanligtvis mottagningsavdelningen. Likaså kan en intagen på behandlingsavdelningen åtminstone tillfälligt placeras på mottagningsavdelningen om hon inte följer det särskilda kontrakt som hon signerat i samband med placering på avdelningen.

Tider

Intagnas bostadsrum på de slutna avdelningarna låses upp mellan kl. 7.00 och 7.15 och låses mellan kl. 18.45 och kl. 19.00. På den öppna avdelningen låses bostadshuset upp mellan kl. 7.00 och 7.15 och låses mellan kl. 20.45 och 21.00.

Anstaltens sysselsättningstid är mellan kl. 8.15 och 16.00 alla vardagar, med uppehåll för lunch och promenad.

Självförvaltning

Alla tre avdelningarna har självförvaltning. Den intagna som är tilldelad självförvaltningssysslorna kombinerar dessa med städning av gemensamma utrymmen. En kriminalvårdare arbetar särskilt med självförvaltningsfrågor och har sin arbetsplats på mottagningsavdelningen. Enligt anstaltsledningen har detta gjort att självförvaltningen fungerar bättre i dag än tidigare.

Kiosk

De intagna har möjlighet att handla i en kiosk en gång i veckan.

Toaletter

Intagna på de slutna avdelningarna har inte toalett i bostadsrummet och måste ringa efter nattpersonal för att eskorteras till en toalett i korridoren om de inte vill använda potta.

Kläder

De intagna på den öppna avdelningen får ha på sig privata kläder på fritiden men inte under sysselsättningen. De intagna får också bära privata gymnastikskor. I övrigt bär de intagna alltid anstaltskläder.

Transporter

Enligt vakthavande befäl eskorteras den intagna alltid av kvinnlig personal. Det beror på uppdraget: om det är en sjuktransport kan det vara lämpligt med två kvinnor, men det är inte nödvändigt med två kvinnor vid en rättegång.

Bemanning och kompetens

Bemanning

Knappt 40 personer tjänstgör i anstalten. Drygt 30 av dessa är kriminalvårdare. Majoriteten är kvinnor. Kriminalvårdare som har tillsynsansvar över intagna fördelas på olika turer. Till varje tur finns en beskrivning där de specifika ansvarsuppgifterna för kriminalvårdaren anges.

Enligt anstaltsledningen och personal innebär inte tillsynsuppdraget att den kriminalvårdare som är ansvarig för tillsyn av den öppna avdelningen Björngärdet alltid måste befinna sig på just den avdelningen. Under sysselsättningstiderna befinner sig intagna oftast inte på avdelningen.

Synpunkter från de intagna

Flera intagna beskrev personalnärvaron på avdelningarna som låg, särskilt på helgerna. Några såg detta som en faktor som bidrog till uppkomsten av mobbning, medan andra inte såg det som ett problem.

Några intagna på den öppna avdelningen Björngärdet beskrev att personalnärvaron är lägre där än på de slutna avdelningarna.

Personalens kompetens

Enligt anstaltsledningen har ungefär hälften av personalen i anstalten gått Kriminalvårdens femdagars basutbildning för personal som arbetar i kvinnoanstalter.

Flera medlemmar ur personalen poängterade att en av de mer värdefulla aspekterna av utbildningen är de erfarenhetsutbyten som sker med personal vid andra kvinnoanstalter. Personal vid anstalten uppgav att de i övrigt har liten kontakt med Kriminalvårdens andra kvinnoanstalter.

Personalens bemötande av de intagna

Många intagna klagade på att kriminalvårdare inte respekterar de intagnas personliga integritet när de låser upp deras bostadsrum på de slutna avdelningarna. De intagna beskrev att kriminalvårdarna ofta rycker upp dörren till bostadsrummet omedelbart efter knackning. Detta kan medföra att en intagen som inte är klädd kan få svårt att hinna att skyla sig. Flera intagna ansåg även att en del personal inte respekterade tider för t.ex. medicinutdelning och myndighetssamtal.

Intagna på de slutna avdelningarna uppgav att det kan dröja upp mot 40 minuter innan personal kommer för att hjälpa till vid toalettbesök nattetid. Flertalet beskrev att de försöker att undvika att ringa på nattetid.

Relationer mellan de intagna

Flera intagna beskrev att mobbning, utfrysning och andra former av trakasserier mellan intagna förekommer i anstalten.

Några intagna beskrev hur de kände sig otrygga i anstalten på grund av några medintagna. En intagen beskrev hur en medintagen använt kränkande uttryck om hennes religion. Enligt några intagna väljer Kriminalvårdens personal ofta att inte konfrontera mobbare direkt för att inte förvärra problemen för de som är utsatta. Detta bekräftades av anstaltsledningen.

Anstaltsledningen uppgav att man inte vill att kärleksrelationer uppstår mellan intagna och att man försöker skilja de intagna åt genom omplacering om detta händer.

Ankomsten i anstalten

Placering

Enligt intagna framgår det inte alltid av Kriminalvårdens beslut om placering eller inställelse vilken säkerhetsklass, och därmed vilken avdelning, en intagen i Färingsöanstalten kommer att placeras i. En handlingsgranskning av placerings- och inställelsebeslut för intagna på mottagningsavdelningen visade att säkerhetsklass inte var angiven i inställelsebesluten för fem intagna.

Även intagna som uttryckligen är placerade i säkerhetsklass 3 kan vid ankomst placeras en kortare tid på mottagningsavdelningen. Intagna som är påverkade av

alkohol eller andra droger när de ställer in sig placeras enligt anstaltsledningen vanligen i avskildhet i observationscell under en kortare period innan de får komma ut på avdelningen.

Inskrivning

Anstalten har en checklista som används vid inskrivning av en intagen. Listan beskriver vad som ska göras när en intagen ankommer till anstalten för första gången. Inskrivningen ska dokumenteras i en daganteckning. Kriminalvårdaren som skriver in den intagna gör också en suicidscreening.

Ankomstsamtal

Checklistan för inskrivning innehåller ingen särskild punkt om upplysning om eller genomförande av s.k. ankomstsamtal från den intagna till närstående för att underrätta dem var hon befinner sig (jfr 3 § fängelseförordningen [2010:2010]). Anstaltsledningen uppgav att en pärm med informationsmaterial ska finnas i varje nyintagens bostadsrum.

Information till intagna

Anstalten har en checklista för introduktionssamtal med nya intagna. Samtalet ska enligt checklistan hållas senast första vardagsförmiddagen efter ankomst. Kriminalvårdaren som hållit i samtalet ska dokumentera att så skett i en daganteckning.

Synpunkter från de intagna

Flera intagna uppgav att de fått lite eller ingen information om regler och rutiner i samband med inskrivningen i anstalten. Även om flera intagna beskrev att en pärm med informationsmaterial funnits i bostadsrummet, skilde sig deras beskrivningar av innehållet i pärmen åt. En intagen uppgav att pärmen i hennes bostadsrum varit tom. Flera intagna uppgav att de i stället fått veta vad som gäller på avdelningen och i anstalten från andra intagna.

Några intagna uppgav att de inte informerats om möjligheterna till ankomst-samtal till närstående av Kriminalvården utan av medintagna.

En intagen beskrev att sängkläderna hon tilldelades vid ankomsten luktade kiss, och att anstaltskläderna hon blivit tilldelad antingen var smutsiga eller i fel storlek.

Utomhusvistelse och motion

Möjlighet till daglig utomhusvistelse på de slutna avdelningarna

De intagna på mottagnings- och behandlingsavdelningarna har möjlighet till en timmes promenad varje dag efter lunchen. Avdelningarnas promenader sker samtidigt och promenadgårdarna är skilda åt med ett snöre. De intagna uppmanas att inte tala med intagna på den andra avdelningen.

Det finns inget skydd mot väder och vind på promenadgårdarna.

Vid inspektionen var anstaltsområdet snötäckt. JO:s medarbetare noterade att snötäcket gjorde det närmast omöjligt för en intagen med spädbarn att rulla sin barnvagn på promenadgården.

Fram till hösten 2014 var det möjligt för intagna på de slutna avdelningarna att komma ut på avdelningarnas innergårdar. Detta innebar att de intagna kunde få tillgång till frisk luft, och möjlighet att röka, på andra tider än den dagliga promenaden. En direktrymning från anstalten i september 2014 från en sådan innergård har enligt anstaltsledningen medfört att de tillsvidare stängts för de intagna.

En intagen som är placerad i anstalts observationscell erbjuds enligt anstaltsledningen utomhusvistelse på en annan plats på anstaltsområdet.

Utomhusvistelse på den öppna avdelningen

Intagna på den öppna avdelningen kan dagtid vistas på området utanför avdelningens bostadshus när de inte är i sysselsättning.

Möjligheter till annan motion

Det finns träningslokaler på respektive avdelning. Det finns också en liten idrottshall där det bland annat går att spela volleyboll.

Synpunkter från de intagna

Flera intagna på de slutna avdelningarna uppgav att det är svårt att ta sig fram på promenadgården när det är snö, eftersom den inte plogas, skottas eller sandas tillräckligt väl. De uppgav också att de inte hade fått tillgång till vinterskor. Flera intagna uppgav att promenadgårdarna på de slutna avdelningarna inte är lämpliga att motionera på.

Flera intagna på de slutna avdelningarna klagade på att de inte har tillgång till innergårdarna. En intagen kallade stängningen av innergårdarna för en kollektiv bestraffning. En annan intagen hade velat ha nikotinplåster på grund av de få möjligheter som ges att röka, men nekats detta.

Flera intagna uttryckte sin uppskattning för möjligheten att spela volleyboll på helgerna, men ibland ställdes denna in pga. personalbrist.

Tvångsåtgärder

Kroppsbesiktningar, kroppsvisitationer och skyddsvisitationer

Anstalten har en särskild personalinstruktion för visitationer. Av denna framgår bl.a. att kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning av en intagen endast får utföras och bevittnas av kvinnlig personal.

Enligt personal skyddsvisiteras de intagna på de slutna avdelningarna ofta när de återgår till avdelningen efter arbetsdrift eller promenad. De måste också passera en larmbåge när de lämnar produktionshallen för arbetsdriften.

De intagna på den öppna avdelningen som har yrkesutbildning i växthuset skyddsvisiteras regelmässigt innan de återvänder till bostadsavdelningen.

Narkotikahundar tas in till anstalten på regelbunden basis. Enligt personal är hundförare företrädesvis kvinnor. Vaktstående befäl brukar observera när en intagen visiteras med hjälp av narkotikahund. En sådan visitation görs ofta i korridoren utanför observationscellen.

Visitationer av rum

Enligt anstaltsledningen görs en daglig visitation av alla bostadsrum. Då kontrolleras bl.a. kommunikationsanordning, fönster och lås. Grundliga visitationer av alla bostadsrum görs enligt ett rullande schema.

Placeringar i avskildhet

Vid inspektionen var en intagen placerad i avskildhet sedan fyra dagar. Hon var placerad i en särskild observationscell. Hon hade inte erbjudits tv eller radio av anstalten. Efter påpekande från JO:s medarbetare sattes en radio in i cellen.

Fängsel vid transporter

Flera intagna i anstalten beskrev hur de ofta belagts med hand- och midjefängsel i samband med t.ex. besök på hälso- och sjukvårdsinrättningar utanför anstalten även om de eskorterats av två personal.

Synpunkter från de intagna

Även om skyddsvisitation enligt intagna och personal nästan uteslutande utförs av kvinnliga kriminalvårdare, uppgav några intagna att de tyckte att det var besvärande när personalen för in sina händer under kläderna för att känna på behån. Några intagna sade att de inte tyckte om att lyfta på kläderna på överkroppen vid skyddsvisitationer när manlig personal var närvarande.

En intagen beskrev hur hon vid inskrivningen hade undersökts av en narkotikahund innan hon fick gå in på avdelningen och att personal då passerat förbi. Hon upplevde det som kränkande.

Kontakt med omvärlden

Besök

Anstalten har en särskild besöksavdelning med två besöksrum samt en besökslägenhet. Besökslägenheten är enligt anstaltsledningen i första hand avsedd för intagna på mottagnings- och behandlingsavdelningarna som får besök av barn under 18 år. Bevakade besök genomförs i några av anstaltens särskilda besöksrum på måndagar och fredagar.

Intagna bosatta långt från Stockholmsregionen vars anhöriga kan behöva resa långt kan enligt anstaltsledningen få dubbelt så lång besökstid för obevakade besök. Besökstiden för bevakade besök är däremot densamma för alla intagna (30 minuter).

De intagna på den öppna avdelningen tar emot besök i gemensamma utrymmen, vanligen i avdelningens tv-rum. Det finns några lekredskap på området utanför bostadshusen avsedda för besökande barn.

Visitationer av besökare

Anstalten omfattas inte av Kriminalvårdens beslut om allmän inpasseringskontroll. Enligt anstaltsledningen och anstaltens instruktioner genomgår emellertid alla besökare – även t.ex. advokater som besöker klienter i anstalten – en yttlig kroppsvisitation i anstaltens centralvakt om inte ett särskilt beslut fattas om att en sådan inte ska ske. Visitationen innebär enligt instruktionen vanligtvis att en kriminalvårdare drar en handhållen metalldetektor längs med besökarens kropp.

Vid inspektionen blev JO:s medarbetare visiterade med metalldetektor. Vid inspektionens andra dag blev de även ombedda att öppna sina medhavda väskor.

Andlig vård och besöksgrupper

Präster och pastorer som är medarbetare i NAV (Nämnden för Andlig Vård) besöker regelbundet anstalten. Det finns flera olika besöksgrupper som NA (Anonyma Narkomaner) och föreningen Livskraft. Under 2014–2015 har ett projekt genomförts som inneburit att representanter för kvinnojouren Qjouren har lett intagna i samtal om mäns våld mot kvinnor.

Telefoni

Färingsöanstalten har Kriminalvårdens särskilda system för kontrollerat telefonerande för intagna, INTIK.⁴ Enligt en blankett för debitering av telefonsamtal är huvudregeln att intagna själva betalar alla samtal utanför INTIK-systemet.

Brev

Granskning av brev sker enligt en särskild instruktion. Flera intagna beskrev att de mottagit myndighetsbrev som varit öppnade av anstalten. Anstaltsledningen uppgav att frimärken skrapas bort från brev.

Synpunkter från de intagna

Flera intagna beskrev att det tagit ungefär en månad innan de fick telefon-tillstånd till anhöriga. Några intagna beskrev att också myndighetssamtal debiterades med 35 öre per minut.

Några intagna på den öppna avdelningen uppgav att de inte ville ta emot besökande familjemedlemmar i gemensamma utrymmen eftersom de kände sig obekväma med att låta dem träffa andra intagna.

⁴ Intagnas telefoni i Kriminalvården.

Sysselsättning, aktiviteter och behandlingsprogram

Sysselsättningsgrad

Enligt anstaltsledningen är sysselsättningsgraden ca 90 %.

Arbetsdrift

Den huvudsakliga sysselsättningen för intagna på de slutna avdelningarna är paketering eller montering. Denna äger rum i en särskild produktionshall, ”Hallen”. Vid inspektionen var det huvudsakliga uppdraget för arbetsdriften att paketera s.k. babybags med olika produkter för nyblivna mödrar/föräldrar.

I Hallen finns även lokal för annan strukturerad verksamhet, som sömnad. Några intagna uppgav att de inte tyckte att paketeringsarbetet av babybags är meningsfullt.

Yrkesutbildning

Intagna på den öppna avdelningen kan gå en yrkesutbildning i trädgårdsarbete och växthusodling. Utbildningen genomförs i ett växthus på anstaltsområdet och har åtta platser. Efter att intagna blivit klara med sin utbildning kan de fortsätta att ha sysselsättning inom ramen för arbetsdrift i växthuset.

Platserna till utbildningen kan enligt anstaltsledningen i dagsläget vara svåra att fylla. Intagna på de slutna avdelningarna kunde tidigare delta i yrkesutbildningen men pga. att växthuset är placerat utanför anstaltens skal- och perimeterskydd är detta sedan en tid inte längre möjligt. Ett godkännande från Kriminalvårdens huvudkontor krävs innan intagna på de slutna avdelningarna åter kan få tillgång till yrkesutbildningen.

Studier

Vid inspektionen studerade tio intagna i anstaltens lärcentrum. Behandlingsavdelningen och den öppna avdelningen har varsin lärcentrumsal som är öppen för de studerande även efter studietiden på kvällarna och på helger.

Alla intagna får enligt läraren vid ankomsten ett häfte med information om lärcentrum. Om en intagen visar intresse har hon ett studiesamtal med läraren för att klargöra behov, syfte och mål med studierna. Efter det tar det ungefär en till två veckor innan hon kan påbörja sina studier. Enligt läraren är respekten för de intagnas studier och studietid högre nu än för några år sedan då det kunde hända att en intagens tid blev dubbelbokad.

Behandlingsprogram

Anstalten Färingsö delar programledarresurser med anstalten Svartsjö. Vid inspektionen var tre programledare i tjänst. Enligt anstaltsledningen är ordinarie bemanning fem programledare. Framför allt deltar intagna på behandlingsavdelningen och den öppna avdelningen i programverksamhet.

Anstaltens missbruksprogram är grupprogrammet Våga välja och det individuella programmet Prism. Behandlingsprogram som erbjuds intagna med

en kriminell livsstil och hög risk för återfall i brott är Vinn (grupprogram), One to One och MIK/BSF (motiverande samtal). ÅP (återfallsprevention) erbjuds som ett boosterprogram. Vinn är det enda program som är särskilt framtaget för kvinnliga intagna i Kriminalvården.

Terapi

Enligt anstaltsledningen har anstalten tidigare haft ett särskilt projekt för terapi av intagna under temat prostitution och trafficking. Medel för detta finns också under 2015.

Synpunkter från personal

Programledarpersonal påpekade att flera av anstaltens behandlingsprogram inte är lämpliga för alla intagna i anstalten. Många intagna saknar den kognitiva förmågan för att tillgodogöra sig behandlingsprogram som har sin grund i KBT (kognitiv beteendeterapi). För andra intagna kan det vara svårt att bygga på tidigare genomgången tolvstegsbehandling med KBT-baserade program. En av anledningarna till att anstalten genomför programmet Vinn mycket mer frekvent än Våga välja beror på att Vinn inte kräver så hög kognitiv förmåga av deltagarna.

Enligt personal har inte grupprogrammet Vinn orsakat problem mellan intagna av det slag som framkom vid JO:s Opcat-inspektion av anstalten Ljustadalen i maj 2014 (dnr 2930-2014), där intagna bl.a. använt känsliga uppgifter som kommit fram i gruppsamtal som påtryckningsmedel. Personal påpekade att de intagna som inte själva deltar fullt ut i diskussioner får lämna programmet, och att övrig personal uppdateras om programmets innehåll.

Hälso- och sjukvård

En sjuksköterska tjänstgör på heltid i anstalten måndag till fredag. Vid inspektionen var ordinarie sjuksköterska tjänstledig. Sjuksköterskevikarien (som vid tidpunkten för inspektionen endast tjänstgjort några dagar) hade inte specialistkompetens på kvinnors hälsa. Anstalten delar läkare med anstalten Hall. Det finns också en psykolog knuten till anstalten.

Under vardagsnätter samt helger kan anstalten kontakta jourläkare vid behov. Inställelsetid är i normalfallet maximalt två timmar enligt ett regionalt avtal mellan Kriminalvårdens region Stockholm och Stockholms Akutläkargrupp AB.

Intagna som vill komma i kontakt med sjuksköterska, läkare eller psykolog skriver en hemställan på en särskild blankett ("systerlapp"). Det finns inga särskilda kuvert att lägga systerlappen i, och det är således möjligt för kriminalvårdare att läsa anledningen till varför den intagna vill ha kontakt med sjukvården.

Anstalten har en särskild instruktion för överlämning av läkemedel. Intagna får som huvudregel sin medicin av en kriminalvårdare i ApoDos och/eller dosett en

gång per vecka och får ha den i bostadsrummet i enlighet med principen om egenvård (det vill säga att den intagna själv förfogar över sina läkemedel). Sjuksköterska och en kriminalvårdare signerar att rätt dosering av läkemedel finns i dosetter och ApoDos. Läkemedel som en intagen själv inte får förfoga över, t.ex. sådana som är narkotikaklassade, överlämnas till den intagna av kriminalvårdstjänsteman med larmskåpsnyckel.

Synpunkter från de intagna

En intagen beskrev hur hon hade skrivit och bitt om kontakt med sjukvården på ett vanligt blankt papper men inte fått svar. Hon fick senare veta att hon var tvungen att fylla i en ”systerlapp” innan kontakten kunde förmedlas.

Intagna med barn i anstalten

Vid inspektionen fanns en intagen med ett spädbarn. Födelsen hade ägt rum under hennes tid i anstalten. Den intagna och hennes barn hade omplacerats från den öppna avdelningen och var vid inspektionen placerade i ett sjukrum beläget i anslutning till behandlingsavdelningen. Rummet är större än övriga bostadsrum och är bl.a. utrustat med toalett och handfat.

Sjuksköterskan i anstalten uppgav att han inte har någon roll i hälso- och sjukvården för barnet utan att sådant ansvar ligger på den allmänna sjukvården.

Synpunkter från de intagna

Flera intagna ansåg att behandlingsavdelningen är en olämplig miljö för barn och att det t.ex. saknas bra utrymmen för mamma och barn samt att det saknas leksaker. De uttryckte också att det kunde uppstå konflikter mellan mamman och övriga intagna i frågor om omvårdnad.

Verkställighetsplanering

Anstalten har en särskild kontaktmannagrupp bestående av några särskilda kriminalvårdare och två stycken klienthandläggare. Övriga kriminalvårdarna har inget kontaktmannauppdrag.

Synpunkter från de intagna

Några intagna beskrev att det var besvärligt att få kontakt med sin kontaktman. En intagen påpekade att kontaktmannens roll som regelbunden samtalspartner också är viktig, och att en träff i veckan med kontaktmannen därför var för lite.

En intagen som omplacerats till Färingsöanstalten från en annan anstalt uppgav att placeringen inte motsvarade hennes förväntningar. På grund av att hon inte tillhörde anstaltens målgrupp för behandling, kunde hon inte tillgodogöra sig anstaltens utslussningsverktyg. Hon tyckte att detta borde ha varit känt för Kriminalvården när omplaceringsbeslutet fattades.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser vid inspektionen, och påpekade de att det av tidigare JO-uttalanden framgår att intagna bör ges

möjligheten att lägga systerlappar i förslutna kuvert.⁵ Anstaltsledningen kommenterade i övrigt enligt följande.

Intagnas möjlighet till kontakt med sin kontaktman

Anstaltsledningen uppgav att det kan vara svårt för intagna att förstå att kontaktmannen arbetar med den intagnas ärende också när de inte träffar varandra. Intagna måste också i viss mån ta sina egna kontakter, t.ex. med socialtjänsten i hemkommunen.

Information vid ankomst

Anstaltsledningen uppgav att många intagna inte är mottagliga för att ta emot information vid inskrivning. Den information som förmedlas är därför främst av praktisk natur. Att introduktion skett på avdelning och arbetsdrift säkerställs genom att personalen lämnar underskrivna checklistor till anstaltens samordnare.

Intagnas tillgång till toalett

Anstaltsledningen uppgav att nattpersonalen ronderar på de slutna avdelningarna och utanför bostadshusen på den öppna avdelningen. Det kan hända att man inte öppnar direkt och att intagna får vänta att komma ut på toaletten då det ska vara två kriminalvårdare som öppnar dörren. Det är svårt att tro att det kan ta 40 till 60 minuter för en intagen att få gå på toaletten.

Användning av fängsel vid transport

Anstaltsledningen uppgav att Kriminalvården utgår från att en intagen i som är placerad i säkerhetsklass 2 kan kategoriseras som en normalincidentrisk. Det betyder i Färingsöanstalten att den intagna, åtminstone vid den första transporten utanför anstalten, förses med fängsel, vanligen handfängsel kopplat till midjefängsel. När anstalten lärt känna den intagna bättre kan anstalten själva revidera behovet av fängsel. Denna prövning görs av vakthavande befäl. Anstaltsledningen kunde inte påminna sig att en intagen avvikit vid en bevakad transport. Det kan hända att intagna inte ens har fysiska förutsättningar för att avvika.

Rutin för att betala telefonsamtal till myndigheter

Anstaltsledningen uppgav att regionen påtalat att man ska ta betalt för sådana telefonsamtal. Anser Kriminalvården att den intagna ska ringa socialtjänsten är det gratis, men om den intagna själv vill ringa socialtjänsten måste hon betala.

⁵Se t.ex. protokoll fört vid inspektion av Kriminalvården, anstalten Kirseberg, den 22 september 2010 (dnr 5272-2010). En mer utförlig redogörelse av frågor kring en intagens integritet och sjukvårdssekretess i anstalt återfinns i beslutet JO 2012/13 s. 203. I beslutet beskrivs bl.a. hur kommunikation mellan en intagen och anstaltens sjukvård normalt sker utan att den intagne behöver beskriva medicinska besvär för någon annan än sjukvårdspersonal, och att kriminalvårdarens uppgift då begränsas till att förmedla kontakten mellan en intagen och sjuksköterska.

Besök på den öppna avdelningen

Anstaltsledningen har inte hört från intagna att detta skulle vara ett problem. De intagna har framfört att de ville att man skulle iordningsställa utomhusmiljön så att de intagna kan vara ute med barn under sommaren.

Rutiner för att öppna post

Anstaltsledningen uppgav att nästan all post öppnas, men inte myndighetsbrev. Personalen vet om att man inte får öppna myndighetsbrev.

Lämplighet av behandlingsprogram för alla intagna

Anstaltsledningen uppgav att en intagen i Kriminalvården hinner gå alla program om hon sitter en lång tid. Färingsöanstalten kan inte styra över om programmen också finns någon annanstans. I övrigt så passar inte alla program alla, men det finns också olika åsikter om det t.ex. är möjligt att påbörja KBT-behandling efter tolvstegsprogrammet.

Särskilda program eller utbildningar för att motverka eller bemöta mobbning

Anstaltsledningen uppgav att det inte finns några särskilda program mot mobbning. Det viktigaste för de intagna är att de känner att de är trygga och kan prata med personal. Personalen försöker få deras tillstånd att prata om det i gruppen med de andra intagna. Ibland går det, ibland inte.

Stängning av innergårdar på de slutna avdelningarna

Anstaltsledningen uppgav att frågan utreds av Kriminalvårdens huvudkontor.

Tillgång till nikotinplåster

Anstaltsledningen uppgav att bara de intagna som går rökavvänjningsprogram kan få nikotinplåster.

Anstaltens beredskap för att ta emot intagna med spädbarn

Anstaltsledningen uppgav att man haft fem till sju barn placerade i anstalten de senaste fyra åren. Utrustning för att ta emot barn består bl.a. av en spjålsäng, kläder och tvättlappar. Om en intagen vill ha leksaker till sitt barn kan hon fråga om det. Socialtjänsten är med vid bedömningen om lämpligheten att ha barn i anstalten. Även i fall där Kriminalvården motsatt sig att en intagen med barn ska placeras i anstalten med hänvisning till barnets bästa har det förekommit att sådana beslut ändrats i domstol.

Placering när säkerhetsklass inte framgår

Anstaltsledningen uppgav att beslut som inte anger säkerhetsklass ska tolkas som att den intagna ska placeras på en avdelning i säkerhetsklass 2.

Inläsningsgrad för intagna på den öppna avdelningen Björngärdet

Anstaltsledningen uppgav att avsikten med avdelning Björngärdet var att den skulle ha status motsvarande dagens säkerhetsklass 3. Under byggets gång

bestämde Kriminalvårdens huvudkontor av budgetskäl att först minska antalet platser från 24 till 12 och sedan att inte flytta anstaltens perimeterstängsel.

I kommunikation som ägde rum efter inspektionen informerade anstaltsledningen att anstalten Färingsö inte omfattas av Kriminalvårdens beslut om allmän inpasseringskontroll, samt att en intagen kan få hjälp med att ringa myndigheter under de särskilda telefontiderna och få bidrag till detta om det bedöms att ett samtal är av stor vikt för den intagnas frigivningsförberedelser.⁶

Vid protokollet

Lars Olsson

Justerat den 21 maj 2015

Gunilla Bergerén

⁶ Jfr. 13 kap. 1 § och 3 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse (FARK Fängelse)

Uttalande av ChefsJO med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av iakttagelserna som redovisas i protokollet göra följande uttalanden.

Gör en individuell prövning om behov av kroppsvisitation av besökare

Av protokollet framgår att det finns en rutin, även beskriven i en skriftlig instruktion, som innebär att alla besökare till Färingsöanstalten ska genomgå en ytlig kroppsvisitation. Åtgärden föregås inte av ett särskilt beslut i det enskilda fallet och genomförs vanligen med en handhållen metalldetektor.

Även om en ytlig kroppsvisitation kan sägas utgöra ett lindrigare ingrepp i den enskildes integritet än en kroppsvisitation av ”normalgraden”, vill jag betona att en ytlig kroppsvisitation ryms under begreppet kroppsvisitation (dvs. en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och annat som någon har med sig, se 28 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken).

Om det är nödvändigt för att upprätthålla säkerheten i en anstalt, har Kriminalvården möjligheten att vidta en kroppsvisitation av alla personer som passerar in i anstalten utan särskilt prövning, men detta kräver att myndigheten fattat ett beslut om allmän inpasseringskontroll med stöd av 8 kap. 11 § fängelselagen (2010:610). Beslut om allmän inpasseringskontroll fattas var tredje månad och har av Kriminalvården kopplats till anstaltens och häktenas säkerhetsklassificering, och har därför inte omfattat anstalten Färingsö.

För den som besöker anstalten Färingsö fungerar anstaltens kroppsvisitationsrutin emellertid i praktiken som en allmän inpasseringskontroll. Jag vill därför påminna om det uttalande jag gjorde i samband med inspektionen av anstalten Ljustadalen i maj 2014 (dnr 2930-2014). Där uppmanade jag anstalten att säkerställa att en individuell prövning om behov av kroppsvisitation sker i samband med besök i anstalten. Jag finner mig föranledd att uppmana anstalten Färingsö till samma sak.

Att både anstalterna Ljustadalen och Färingsö har uppvisat liknande brister i sina inpasseringsrutiner tyder på att det kan föreligga strukturella problem hos Kriminalvården på detta område. Jag vill påminna om det ansvar som Kriminalvårdens huvudkontor har för att se till att tillämpningen av lagstiftningen sker med förutsägbarhet och på ett rättssäkert sätt inom hela myndigheten.

Förse promenadgårdar med regnskydd

Det framkom vid inspektionen att anstaltens promenadgårdar saknar regnskydd. Jag har mot bakgrund av rekommendationer från bl.a. Europarådets tortyrkommitté uppmanat Kriminalvården att se till att häktesrastgårdar förses med regnskydd (se uttalande med anledning av Opcat-inspektionen av häktet Ystad i september 2014, dnr 4690-2014). Situationen för intagna i slutna anstalter är

självfallet jämförbar med den för intagna i häkte. Jag uppmanar därför Kriminalvården att se till att anstaltspromenadgårdarna förses med regnskydd.

Ange säkerhetsklass i placerings- och inställelsebeslut

Av protokollet framgår att Kriminalvårdens beslut som innebär att en intagen ska placeras i anstalten Färingsö inte alltid anger om den intagna kommer att placeras på en avdelning i säkerhetsklass 2 eller 3.

Att upplysa den enskilda om säkerhetsklass i placerings- och inställelsebeslut är viktigt, inte minst då informationen kan påverka hennes inställning till att begära omprövning av och överklaga beslut. Säkerhetsklassificeringen har bland annat betydelse för i vilken mån hon kan få tillgång till behandlingsprogram samt möjligheter till studier och yrkesutbildning. Den inverkar dessutom på under vilka förhållanden hon kan ta emot besök och om hon har möjlighet att komma ut i friska luften mer än en timme per dag. För den som placeras i en anstalt där det finns avdelningar i olika säkerhetsklass, bör Kriminalvårdens placerings- och inställelsebeslut enligt min mening alltid ange i vilken säkerhetsklass den intagna är avsedd att placeras.

Initiativärende om gruppavskiljning

Med anledning av vad som kommit fram vid granskning av avskildhetsbeslut har jag beslutat utreda frågan om en så kallad gruppavskiljning i november 2014 inom ramen för ett initiativärende mot anstalten (dnr 1096-2015).

Övriga frågor

För närvarande finner jag ingen anledning att göra ytterligare uttalanden eller vidta ytterligare åtgärder med anledning av inspektionen.

Elisabet Fura

2015-05-21